

Miten koulutus ja tutkimus vastaavat toimintaympäristön kriittisiin muutoksiin?

Sisältö

1. Tiivistelmä - arvolähtöistä uudistamista Suomen koulutus ja tutkimussektoreille

2. Seminaarityöpajan aineisto teemoiteltuna

Teema 1: Yhdenvertaiset mahdollisuudet ja koulutuksen saatavuus

Teema 2: Osaamistarpeiden tunnistaminen ja jatkuvan oppimisen edistäminen nopeasti muuttuvassa maailmassa

Teema 3: Riittävä ohjaus ja tuki hyvinvoinnin takaajana

Teema 4: Kansainvälistyminen ja entistä kovempi kilpailu

Teema 5: Vähenevät resurssit pitää jakaa järkevästi ja suunnitellusti

Teema 6: Kokonaiskuvan puute

2. Haasteet joita listattiin mutta ei priorisoitu

3. Ryhmien tiivistämät tärkeimmät havainnot koulutuspoliittisen selonteon tekemistä varten

1. Tiivistelmä – arvolähtöistä uudistamista Suomen koulutus- ja tutkimussektoreille

Opetus- ja kulttuuriministeriö järjesti 4.2.2020 seminaarin, jonka aiheena oli, kuinka koulutus ja tutkimus vastaavat toimintaympäristön kriittisiin muutoksiin. Seminaari oli osa valtioneuvoston koulutuspoliittisen selonteon valmistelua. Tilaisuuteen osallistui noin 100 henkilöä etujärjestöistä, yhdistyksistä ja ministeriöistä.

Työpajatyöskentelyn tavoitteena oli tuottaa ymmärrystä laajan sidosryhmäjoukon näkemyksistä koulutuspolitiikan uudistamisesta sekä kerätä ideoita siitä, miten koko koulutuksen ja tutkimuksen **ohjausta** (esim. lainsäädäntötavoitteet, strateginen ohjaus, informaatio-ohjaus), **rahoitusta** (esim. rahoitusmallit) ja **rakenteita** (esim. korkeakouluverkko, tutkintorakenteet) pitäisi kehittää vastaamaan muuttuvan maailman tarpeisiin.

Työpajoissa tuotettiin lista osallistujien nimeämistä haasteista, joita koulutus- ja tutkimusjärjestelmä eri tavoin kohtaa. Osallistujat ideoivat ja nimesivät näille haasteille myös ratkaisuja työpajaosiossa.

Osallistujat pitivät toimintaympäristön muutoksia suurina ja koulutukseen ja tutkimukseen kohdistuvia uudistuksia välttämättöminä. Muutokset haastavat erityisesti järjestelmän ohjauksen, sen tulevaisuutta koskevan arvo- ja resurssikeskustelun, koulutukseen liittyvien palvelulupausten tasa-arvoisen toteutuksen sekä suomalaisen koulutusjärjestelmän asemoinnin suhteessa kansainvälistymiseen.

Järjestelmän ohjaustasolla toivottiin vahvempaa kytköstä yhteiskunnallisten muutosten ja osaamistarpeiden välille. Samalla osallistujat kuvasivat, että koulutusjärjestelmä ei voi tuottaa kaikkea kaikille. Olisi käytävä keskustelu siitä, mitä koulutusjärjestelmä on tulevaisuuden hyvinvointivaltiossa, mitä hyötyjä se tavoittelee ja kenelle se niitä tuottaa. Toimintaa ohjaavien arvovalintojen kuvaaminen voisi antaa kestävän pohjan koko sektorin kehittämiseen.

Järjestelmän rahoituksen uskottiin tulevaisuudessa niukkenevan. Rahoituksen riittävydestä ja kohdistamisesta toivottiin avointa keskustelua ja priorisointia.

Rakenteista osallistujat nostivat esiin muun muassa mahdollisuuden siirtää perustason koulutuksen järjestämisen kunnilta maakuntatasolle. Resurssien ja asiantuntijuuden yhdistäminen voisi paremmin mahdollistaa laadukkaan koulutuksen tuottamisen.

Yksilön näkökulmasta osallistujat nostivat erityisesti esiin sen, että koulutusjärjestelmän on turvattava oppimisen ja koulutuksen tasa-arvo ja oppijoiden hyvinvointi kaikilla asteilla. Koulutuksen saatavuus ja tuki osaamisen kehittymisessä olivat runsaasti esillä. Erityisesti elinikäinen oppiminen nousi rivien välistä keskeiseksi teemaksi ilman, että sitä nimettiin tällä termillä. Osaamisen seurannan ja kehittämisen työkaluksi toivottiin useassa keskustelussa koulutusosalalle Kanta-palvelun kaltaista alustaa.

Koulutusasteet eivät sinällään nousseet työpajojen tuotoksissa esiin, vaan osallistujat näkivät pikemminkin, että niiden merkitystä ja niitä kuuluisia "siiloja" tulisi purkaa jatkossa. Yksi osallistuja kuvasi, että tulevaisuuden työelämässä tarvitaan joustavasti kaikenlaisia taitoja samalta ihmiseltä, eikä se, mistä osaamisen on saanut, välttämättä ole merkitsevää. Siilojen purkaminen myös eri hallinnon sektoreiden välillä nousi esiin ja tunnustettiin ettei koulutuksen haasteita voida ratkaista pelkästään koulutussektorilla vaan tarvitaan laaja-alaista yhteistyötä eri hallinnonalojen ja toimijoiden välillä.

2. Seminaarityöpäjän aineisto teemoiteltuna

Työpäjän aluksi osallistujat keskustelivat ja listasivat ryhmissä koulutuspolitiikkaan liittyviä haasteita. Haastejoukosta ryhmät valitsivat keskeisimpiä ja tärkeimpiä ja muodostivat niihin eri ratkaisuehdotuksia käyttäen apunaan suuntaa-antavia kategorioita (ohjaus, rahoitus, rakenteet, muut). Ryhmien tärkeiksi nostamat haasteet ja niiden ratkaisuehdotukset ovat listattu alla teemoittain.

Teema 1: Yhdenvertaiset mahdollisuudet ja koulutuksen saatavuus

Haasteet:

- Väestökehitys, kuntien ja alueiden erilaistuminen (väestö, talous, jne) vaikuttaa sivistyspalveluiden saatavuuteen ja laatuun
- Väestökehityksen ja koulutustarpeiden yhteensovittaminen
- Koulutuksen ja alojen sukupuolittuneisuus
- Tasa-arvoisen mahdollisuuksien turvaaminen vanhenevassa ja kaupungistuvassa väestössä
- Väestömuutokseen sopeutuminen (pienenevät ikäluokat ja maahanmuuttajat)
- Koulutuksen laadun turvaaminen väestönmuutoksesta huolimatta
- Saavutettavuuden tasa-arvo, erilaisten oppijoiden hyvinvoinnin turvaaminen
- Eriarvoistumisekehitys
- Oppimisen mahdollistaminen eri siirtymävaiheissa

Ratkaisut:

Ohjaukseen liittyvät:

- Kriteeristö: mitä tarkoitetaan koulutuksen saatavuudella? Minkä koulutuksen pitää olla saatavaa kaikille?
- Asetetaan tavoitteeksi että laatu pysyy korkealla kaikille
- Osallistamisen lisääminen koulutuspolitiikassa, jolloin voidaan löytää uusia vaihtoehtoja ja sitouttaa uudistuksiin eri toimijat.
- Objektiivinen tarve vs. paikalliset insentiivit

Rahoitukseen liittyvät:

- Resurssien uudelleenjakoon niin, että heikommassa asemassa olevat alueet saavat erityiskohtelua.
- Perusrahoitus kuntoon, hankerahoitusta pienennetään ja kohdennetaan paremmin
- Investoinnit laatua parantaviin / ylläpitäviin ratkaisuihin

- Pienten lukioden lisästä saavutettavuuskorotukseen
- Valtionosuusjärjestelmän avaaminen keskusteluun

Rakenteisiin liittyvät:

- Isompi järjestäjä kuin kunta (esim. Maakuntataso parempi)
- Alueellisten ratkaisujen tukeminen vrs. kunta-tason ratkaisut
- Liikkuvat palvelut parantamaan syrjäseutujen palveluja

Muut ratkaisukeinot:

- Työpaikkoja alueille
- Parempi ohjausjärjestelmä yksilölle
- Digitalisaation hyödyntäminen: Laadukkaat digitaaliset ratkaisut, jotka on suunniteltu oppija edellä
- Digiluokat/etäopetus parantamaan syrjäseutujen palveluja
- Digitalisaation mahdollisuudet ylipäätään paremmin käyttöön

Teema 2: Osaamistarpeiden tunnistaminen ja jatkuvan oppimisen edistäminen nopeasti muuttuvassa maailmassa

Haasteet:

- Työelämän murros vaatii uusien taitojen oppimista jatkuvasti ja joustavasti. Samanaikaisesti maailman muutos edellyttää yleissivistyksen ja kriittisen ajattelun vaalimista.
- Yhteiskunnan tarve osaamiselle ja sivistykselle kasvaa entisestään.
- Työikäisten osaamistarpeisiin vastaaminen. Kuinka ylipäätään turvataan nykyistä paremmin jokaisen oppiminen muuttuvassa maailmassa?
- Riittämätön osaamisen tunnistaminen
- Putkitutkinnoiden riittämättömyys vastata osaamistarpeisiin
- Osaavan työvoiman varmistaminen yritysten ja yhteiskunnan tarpeisiin
- Puutteelliset perustiedot
- Koulutuksen tarjontalähtöisyys (ammatillinen, korkea-aste, jatkuva oppiminen) → koulutusjärjestelmä ei seuraa tarpeeksi yhteiskunnan tarvetta
- Koulutuksen kokonaisuuden kyky tulkita, mitä isot yhteiskunnalliset muutokset tarkoittavat osaamistarpeen kannalta (ennakointi). Koulutusjärjestelmä on liian jäykkä ja joustamaton muutosten keskellä.
- Lähtökohtaiset periaatteet ja tavoitteet pitäisi kirkastaa: Mihin koulutusjärjestelmä perustuu ja mihin sen halutaan tuottavan?

Ratkaisut:

Ohjaukseen liittyvät:

- Käydään arvokeskustelu: mihin tulevaisuuden hyvinvointivalttiolla on varaa?
- Mihin koulutusjärjestelmä perustuu ja mihin halutaan mennä?
 - Kaikkien asteiden ohjaustavoitteiden määrittely
- Ennakointi systemaattisemmaksi (mm. big dataa voisi hyödyntää tässä)
- Digivisio korkeakoulutuksessa → laajennettava koko koulutukseen
- Monialaisuuden, monitieteellisuuden ja ilmiöpohjaisuuden tukeminen
- Jatkuvan oppimisen kokonaisuuden parempi johtaminen
- Peruskouluihin lisää taito- ja taideaineita luovuuden kehittämiseksi, sitä on liian vähän jos miettii tulevaisuuden työvoiman tarpeita

Rahoitukseen liittyvät:

- Resursointi tavoitteiden mukaisesti: jos tavoitteet laajenee myös rahoitusta on laajennettava
- Jatkuvan oppimisen rahoituksen selkeyttäminen ja voimakkaammat (rahoitukselliset) kannustimet korkeakoulujen jatkuvan oppimisen tarjonnan tukemiseksi.
- Rahoitus tukemaan ketteriä kokeiluja

Rakenteisiin liittyvät:

- Alanvaihdon/opintosuunnan vaihdon tekeminen helpoksi, sujuvaksi ja nopeaksi oppilaitoksen sisällä
- Ensimmäinen vuosi avoimessa maksuton
- Vahvempi osaamisperusteisuus ja moduuli-perusteisuus koulutukseen
- Jatkuvan oppimisen tarjonta helpommaksi (yhden luukun periaate)
- Oppisopimuksen käytön laajentaminen
- Joustavat ja oppijälhtöiset opintopolut ja ylipäätään nykyistä monipuolisemmat ratkaisut
- Putkitutkinnoista ilmiöpohjaisempiin tutkintoihin
- Digitaalinen murros: Digitaalisuuden parempi hyödyntäminen koulutuksessa kaiken ikäisille. Myös opettajien digiosaamisen jatkuva päivittäminen.

Muut ratkaisukeinot:

- Hankitun osaamisen - formaalin ja non-formaalin - tunnistaminen ja tunnustaminen.
 - Elinikäisen osaamisen CV.
 - Perustetaan KORl: kansallinen osaamisrekisteri tai/ja koulutuksen "Oma Kanta", joka tunnistaa myös epämuodollisen oppimisen.
- Välikoulutusmarkkinat

- Tiivimpiä työelämätyhteys, jotta ymmärrys osaamistarpeesta säilyy ajankohtaisena.
- Ohjaamo myös työelämässä oleville
- Hyvät maahanmuuttajien työyhteisöön integroitumisen esimerkit esiin
- Alueellisen osaamistarpeiden ja koulutuksen "matchaus"
- Kirjastot oppimisen ja kohtaamisten keskuksiksi
- Digitaalisten palveluiden hyödyntäminen jatkuvassa oppimisessa nykyistä paremmin.

Teema 3: Riittävä ohjaus ja tuki hyvinvoinnin takaajana

Haasteet:

- Koulutuksen saatavuus ja tasa-arvo yhä vaikeampi toteuttaa muuttuvassa väestössä
- Sosiaalisen eriarvoitumisen vaikutus koulutuspoluilla
- Nivelvaiheiden ja siirtymien sujuvuus + kiinnittymisen lisääminen
- Miten varmistetaan kaikkien jaksaminen työssä ja opinnoissa?
 - Psyykkisen ja fyysisen hyvinvoinnin tukipalvelut ovat kaikilla koulutusasteilla riittämättömiä
 - Tarpeita mm. itsensä johtamisen taidot, vertaisapu haasteellisissa tilanteissa
- Riittämättömät ohjaus- ja koordinoitiresurssit (esim. opinto-ohjaus)

Ratkaisut:

Ohjaukseen liittyvät:

- Runsaasti lisää ohjaajia ja heille kunnolla aikaa ohjata sekä koulutusta
- Tuki erityisesti nivelvaiheissa, erityisesti, niille jotka sitä tarvitsevat eniten
- Lasten ja nuorten eri taustojen parempi huomioiminen
- Lasten ja nuorten potentiaalin parempi tunnistaminen
- Nuorten ohjaaminen tasaisesti kaikkiin koulutusmuotoihin
- Korkeakoulujen ohjaus mahdollistamaan omaehtoinen erilaistuminen ja yksilölliset oppimispolut

Rahoitukseen liittyvät:

- Riittävän pitkäjänteinen rahoitus koulutusorganisaatioille
- Maahanmuuttajien koko perheen suomen kielitaidon tukeminen
 - Oman äidinkielen opinnot tukemaan suomen opetusta
- Lisää opintopsykiatreja ja -psykologeja
- Tulorahoitukseen kiinnittymisen indikaattoreita,

- Uudenlaisia hyvinvointi-/osallisuusindikaattoreita
- Lisää opinto-ohjaajia kaikille asteille (myös ala-kouluihin)

Rakenteisiin liittyvät:

- Yhteisvalintajärjestelmän kehittäminen: nyt alavalinnat tehdään nopeasti, oudoin perustein ja huonolla ohjauksella
- Yhteinen opinto- ja ohjaussuunnitelma
- Joustavat ja yksilölliset siirtymät koulutusasteiden välillä
- Alavalintojen sukupuolittuneisuuden puuttuminen (esim representaatioita muokkaamalla)
- Osaamisen tunnistaminen ja tunnustaminen
 - Maahanmuuttajien osaamisen hyödyntäminen
- Palvelut aidosti asiakaslähtöisiä

Muut ratkaisukeinot:

- Motivaation luominen kaikille peruskoulutuksessa
- Yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon vahvistaminen oppilaitoksissa
- Etä+läsnäolo -hybridiratkaisut
- Tekoälyn käyttö uusien koulutus- ja ohjauspalvelujen kehittämisessä
- Etsivästä nuorisotyöstä etsivään vanhempaintyöhön
- Oppilaslähtöisyys ohjenuoraksi

Teema 4: Kansainvälistyminen ja entistä kovempi kilpailu

Haasteet:

- Kansainvälisyyden puute koulutusjärjestelmissä
- Suomen houkuttelevuus kansainvälisille osaajille
- Kansainvälistymiseen sopeutuminen
- Miten varmistetaan että Suomi pysyy mukana globaaleissa tutkimuksen huippuverkostoissa?

Ratkaisut:

- Oleskeluluvat ja muut kotoutumisen prosessit kuntoon
- Panostus kielten opetukseen ja siihen, että kieltä voi aktiivisesti käyttää (mm. suomen kielen opintojen integroiminen muihin opintoihin)
- Jatkuva oppiminen: Muualla tehtyjen tutkintojen ja osaamisen tunnistaminen ja tunnustaminen
- Valmistumisen jälkeen: työllistyminen ohjaus ja työelämään kiinnittyminen prioriteetiksi

- Konkreettiset tavoitteet vahvistamaan Suomen asemaa muihin verrattuna tutkimuskentällä
- Koulutusvientiin panostaminen

Teema 5: Vähenevät resurssit pitää jakaa järkevästi ja suunnitellusti

Haasteet:

- Talouden realiteetit: Minkälaiset resurssit koulutuksella ja tutkimuksella käytettävissä huoltosuhteen heikentyessä
- Koulutusjärjestelmän eri osat kilpailevat keskenään samoista resursseista. Yhtä suuri kokonaisuus kuin sote
- Niukkojen resurssien kohdentaminen tutkimuksessa

Ratkaisut:

Ohjaukseen liittyvät:

- Ei uusia velvoitteita ennen kuin rahoitus kasvaa
 - Pitkäjänteisyys → VISIO: vrt. Puolustusvoimat, jossa onnistutaan hallituskausien ylittävässä suunnittelussa
 - Ei kehitetä vain hankerahalla
 - Selkeät mittarit/ pelisäännöt rahoituksen strategiselle kohdentamiselle
 - Luotetaan enemmän tekijöihin
- Korkeakoulutuksessa pitää tehdä valinta paikallisten tarpeiden palvelemisen ja kansainväliselle huipulle pyrkimisen välillä → mitä Suomi haluaa tehdä tosi hyvin?

Rahoitukseen liittyvät:

- Enemmän ja ennustettavammin!
- Käytetään ikäluokkien pientymisessä vapautuvat varat koulutukseen
- Suurempia kokonaisuuksia, pirstaleisuus pois.
- Julkisen ja yksityisen rahoituksen kumppanuus
- Muutetaan puhetapaa → Koulutus ja tutkimus ovat investointi, ei menoerä
- Voisiko rahoitusta sitoa muuhun kuin määrään, laadun turvaamiseksi?
- Rahoitusjärjestelmä tukemaan koulutuksen saavutettavuutta

Rakenteisiin liittyvät:

- TEM:in, OKM:n ja STM:n yhteistyötä lisää (esim opintososiaaliset etuudet)
- Keskushallinto lähemmäksi alueita (ELY)
- Rahoitusinstrumenttien välinen yhteistyö

- Hyväksytään väestön muutos, tehdään rakennemuutokset ajoissa ja hallitusti

Muut:

- Kommunikaatiota siitä millainen oikea arki on, ja vaikuttavuuden arvioiminen
- Emme ole enää niin koulutus- ja tutkimusmyönteinen maa kuin puhumme
- Tunnistetaan, että koulutus-, alue- ja tutkimus- ja innovaatiopolitiikka on saman asian eri puolia

Teema 6: Kokonaiskuvan puute

Haasteet:

- Miten varmistetaan että päätökset tehdään tutkitun tiedon perusteella (vs. mielipiteet)
- Miten tehostetaan tutkimustiedon ja ennakkoinnin käyttöä?
- Osooptimonnista kokonaisoptimointiin
- TKI:n pirstaloituneisuus

Ratkaisut:

Ohjaukseen liittyvät:

- Elinkeinoelämän osaamistarpeiden tunnistaminen
- Tehdään koulutuspoliittinen selonteko ja TKI-tiekartta

Rahoitus:

- TKI - toiminnan rahoituksen osalta on määritettävä riittävä tavoite ja polku sinne

Rakenteet:

- Koulutusrakenteiden on huomioitava työelämäyhteydet

Muut:

- TKI-kokonaisuus ratkaisee kaiken: ilmastonmuutos, työllisyys...

2. Haasteet joita listattiin, mutta ei priorisoitu

Seminaarin alussa ryhmät keskustelivat yleisesti eri koulutuspolitiikan haasteista. Alla listattuna teemoittain kaikki alkukeskusteluista nousseet haasteet, joita ryhmät eivät valinneet päähaasteiksi.

Koulutuspolitiikkaa kehitetään irrallaan muista politiikan alueista ja koulutuksen ja tutkimuksen kokonaisuus sekava

- Koulutuspolitiikan kytkentä elinkeino- ja työvoimapolitiikkaan ongelmallista, samoin EU:n koheesio politiikkaan
- Koulutuspoliittinen ohjaus jää usein etäälle arjen asiakastyöstä eikä onnistu tukemaan sitä
- Koulutuspoliittinen pitkäjänteisyys puuttuu
- Mikä on järjestelmän visio? Mihin koulutusjärjestelmän tulee vastata?
- "Koko ketju kuntoon" → minimitavoitteet pitää saavuttaa kaikilla tasoilla ennen kun pääsee eteenpäin
- Maakunnallisen ohjauksen strategian puuttuminen - ei yhteistä suuntaa
- Koulutussektoria ei katsota kokonaisuutena, mikä näkyy esim rahoituksessa → asioita tehdään ja uudistetaan siiloissa

Miten koulutusjärjestelmä vastaa muuttuvaan maailmaan?

- Toimintatapa ja sisältö

Ilmastonmuutos & kestävä kehitys

- Ilmastonmuutoksen tuomat haasteet: miten vaikuttavat koulutus- ja tutkimusmaailmaan?
- Koulutuksen ja tutkimuksen sisältöjen ja muotojen muokkaaminen kestävän kehityksen (agenda 2030) mukaisiksi
- Ilmasto-osaaminen, miten integroidaan pysyväksi osaksi koulutuksen sisältöä

TKI-kokonaisuuden pirstaleisuus

- "Tutkimus- ja innovaatioputken" saumattomuus tärkeää
- TKI-panostuksen nostaminen riittävälle tasolle → Suomen kilpailukyky & menestys, korkeakoulujen ja tutkijakoulutusten rooli tässä?
- TKI: Kansallisten vahvuuksien valinta / priorisointi
- Huippututkimuksen pirstaloituneisuus: synnyttääkö nykyinen järjestelmä huipputiedettä?
- TKI-rahoitus → 490? Onko polkua? (?)

Korkeakouluopiskelun aloittaminen:

- Tehokas ja sosiaalisesti oikeudenmukainen opiskelijavalinta (esim. valmennuskurssikäytäntö luo sosioekonomista epätasa-arvoa.)
- Korkeakouluopinnot aloitetaan liian myöhään ja opinnot venyvät

Maahanmuuttajien integroituminen (koulutusjärjestelmä & työelämä)

- Tarvitaan toimiva ja tehokas kotouttamisjärjestelmä
- Ei ammatissa olevien ohjaus omaa alaan kohti

Koulutustason lasku ja laadun puute

- Miten päästään tavoitteeseen, että 50 % ikäluokasta suorittaa korkeakoulututkinnon? (esimerkiksi rahoitus on haaste)
- Korkeakoulutuksen laadun säilyttäminen
- Määrälliset mittarit eivät takaa laatua

Demokraattisten arvojen haastaminen ja tieteen autonomiaan ja sanavapauteen kohdistuvat uhat

- Puuttuva medialukutaito ja vastakkainasettelu
- Valeuutiset, informaatiovaikuttaminen
- Populismi
- Ekstremismi ja väkivalta

Alakohtaiset haasteet:

- Varhaiskasvatuksen henkilöstötilanne
- Eri alojen todella vaihteleva arvostus, vertaa lähihoitaja ja lääkäri
- Huutava osaajapula esim konerakentamisteollisuudessa, hitsaali, hydraulikka-asentaja

3. Ryhmien tiivistämät tärkeimmät havainnot koulutuspoliittista selontekoa varten

Jokainen ryhmä kiteytti päivän päätteeksi yhden tärkeäksi kokemansa havainnon, joka pitäisi ottaa huomioon koulutuspoliittisen selonteon valmistelussa.

- Laajapohjaista ja kokonaisvaltaista tarkastelua tarvitaan
- Koulutusjärjestelmän kehittäminen kokonaisuutena, ennakoitava ohjaus, riittävä rahoitus ja yhteinen vastuu ovat edellytyksiä näiden kaikkien haasteiden ratkaisemiseksi
- Kuntaa isompi järjestäjä kykenee tarjoamaan laadukkaamman, tasa-arvoisemman koulutuksen. Kansalaiset mukaan prosessiin ratkaisujen hakemiseen.
- Väestömuutokseen sopeutuminen vaatii määrätietoista toimenpiteitä ja faktoihin perustuvaa tietopohjaa.
- Tki-kokonaisuus ratkaisee kaiken: ilmastonmuutoksen hillinnän, työllisyyskehityksen...
- Sukupuolisegregaation murtaminen osaamispuolaan vastaamiseksi
- Lisää joustoa – järjestelmäkeskeisyydestä yksilökeskeisyyteen

- Asiakaslähtöistä ohjausta eri siirtymävaiheisiin ja elämäntilanteisiin. Ammattitaitoisia ohjaajia ja ohjaajakoulutusta.
- Luodaan jokaiselle henkilökohtainen elinikäisen osaamisen CV, digitaalinen alusta alkaen perusopetuksesta ja harrastuksista työelämään saakka.
- Digitaalisuuden mahdollisuudet yksilöllisen oppimisen poluilla. Henkilökohtaisen vuorovaikutuksen rakentaminen digitaalisissa ympäristöissä. Opettajien osaamisen uudistaminen tukemaan digitaalisuuden hyödyntämistä.